

УДК [378.4.011.017(477.83-25)»19»Ф.Науменко:37.091.4.02Макаренко]:303.4(477+100)-057.4
DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.24.194832>

ХРИСТИНА КАЛАГУРКА

ORCID ID 0000-0003-3179-4694

ІРИНА МИЩИШИН

ORCID ID 0000-0003-2740-8092

Львівський національний університет імені Івана Франка

МАКАРЕНКОЗНАВЧА СПАДЩИНА Ф. НАУМЕНКА В РЕЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

У статті здійснено аналіз вивчення макаренкознавчої спадщини Ф. Науменка українськими та зарубіжними вченими. Зокрема, розкрито оцінку вченими внеску Ф. Науменка у популяризації ідей А. Макаренка та практичну їх апробацію, організацію ним конференцій, консультаційних робіт, налагодження вітчизняного та міжнародного співробітництва з провідними макаренкознавцями, а також ініціативність дослідника в підготовці серії видань „А. С. Макаренко”. Представлено діяльність Ф. Науменка як макаренкознавця у працях Н. Ничкало, С. Карпенчук, М. Окси, Г. Хіллїга, які акцентували увагу на дослідженнях вченого у царині дидактичної складової творчості А. Макаренка, ефективному практичному використанні досвіду новатора у навчально-виховній діяльності з учнівською та студентською молоддю, культурно-просвітницькій діяльності тощо.

Ключові слова: макаренкознавча спадщина Ф. Науменка; збірник „А. С. Макаренко”; Львівський університет; дидактична складова творчості А. Макаренка; С. Карпенчук; М. Окси; Г. Хіллїг

Постановка проблеми. У ХХ ст. макаренкознавство стало одним із найпоширеніших напрямів історико-педагогічних досліджень серед вітчизняних та зарубіжних учених. Новаторський підхід А. С. Макаренка до розв'язання проблем виховання молоді протягом десятиліть залишається предметом наукового інтересу. До когорти відомих дослідників життєвого і творчого шляху видатного педагога-новатора по праву слід віднести Федора Івановича Науменка, вченого-педагога Львівського університету.

Інтерес до постаті Ф. Науменка як макаренкознавця з'явився ще за життя вченого і складає наукове зацікавлення й сьогодні. Його науковий доробок, присвячений життю і діяльності А. Макаренка, розглянуто у роботах С. Карпенчук, Н. Ничкало, М. Окси, В. Проценко, Є. Сявков, Г. Хіллїга та ін. Водночас цілісного узагальнення макаренкознавчої спадщини Ф. Науменка в рецепції дослідників немає.

Метою статті є проаналізувати та узагальнити повноту вивчення макаренкознавчої спадщини Ф. Науменка у працях українських і зарубіжних авторів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження життєвого і творчого шляху видатного українського педагога зі світовим іменем А. Макаренка стало для Ф. Науменка справою його багатолітнього наукового уподобання. Науковий доробок вченого-педагога з цієї тематики нараховує десятки публікацій („Трудове політехнічне навчання в педагогічному досвіді А. С. Макаренка”, „А. С. Макаренко про роль педагога у вихованні”, „А. С. Макаренко – учитель”, „Велика увага до педагогічної спадщини А. С. Макаренка” та ін.), а також складає значну частину рукописних матеріалів, які з тих чи інших причин не побачили світ.

З іменем Ф. Науменка пов'язано створення у Львівському державному університеті ордена Леніна ім. І. Франка потужного макаренкознавчого осередку, а також видання 11 збірників „А. С. Макаренко”, які згодом стали відомим далеко за межами України. Макаренкознавча спадщина вченого була багатогранною, бо поєднувала теоретичне вивчення й практичне апробування ідей А. Макаренка, що було оцінене належним чином в наукових колах провідних макаренкознавців.

Цінними для узагальнення повноти вивчення наукової спадщини Ф. Науменка є праці українських і зарубіжних авторів, у яких проаналізовано діяльність вченого як макаренкознавця. Цей пласт історіографічних джерел є достатньо представницьким, оскільки має широкий діапазон – від розлогих коментарів, окремих заміток до виключно згадок про нього у контексті наукової проблематики.

Прижиттєву оцінку Ф. Науменку, як досліднику творчості А. Макаренка, подав В. Проценко у статті „Видано з любов'ю” (1964 р.). У цій роботі автор відзначив ініціативність Ф. Науменка у підготовці серії видань „А. С. Макаренко”, що розкривали „нові і нові грані багатогранної спадщини Макаренка” (Проценко, 1964, с. 111), підкреслив здобуток львівських дослідників, які об'єдналися навколо справи популяризації ідей педагога-новатора. „[...] найперше всього бачиш, – писав В. Проценко, – що серед авторів статей [...] Г. Паперна, Ф. Науменко, Г. Алексєєвич, М. Година, Ю. Львова [...] Це свідчить про те, що для всіх них тема, пов'язана з життям і творчістю А. С. Макаренка, не є випадковою, скороминучою” (Проценко, 1964, с. 111). Крім того, у статті коротко проаналізовано статті Ф. Науменка: „За творче використання педагогічного досвіду А. С. Макаренка в роботі шкіл – інтернатів” (співавтор Г. Паперна), „Про суспільний авторитет школи робочої молоді” (співавтор І. Мирний),

акцентовано на актуальності запропонованих науковцем тем.

Згадки про окремі макаренкознавчі дослідження та здобутки Ф. Науменка ще прижиттєво були відзначені також В. Хрустальновою („Нова література про А.С. Макаренка” (огляд літератури) , „Література про А.С. Макаренка (1959–1962)” і дослідженні І. Зязюна та І. Кривоноса „Ідеї А.С. Макаренка живуть...”. До цієї групи віднесемо й оглядові публікації, що були приурочені до ювілейних дат педагога. Зокрема, йдеться про замітку в рубриці „Наші ювіляри” в газеті „За радянську науку” з нагоди святкування 60-ліття вченого, а також статтю Г. Львович „Медаль А.С. Макаренка – Федору Івановичу Науменку”, що з’явилася напередодні 70-річного ювілею, де узагальнено здобутки вченого у макаренкознавстві.

Цілісно змальовано діяльність Ф. Науменка як макаренкознавця у статті Н. Ничкало „Львівська скарбниця макаренківської історіографії” (Ничкало, 1998, с. 216-223). У ній детально висвітлено ініціативу вченого щодо створення у Львівському університеті потужного макаренкознавчого осередку, охарактеризовано Ф. Науменка як дослідника, який усебічно й виважено проаналізував спадщину радянського новатора, суттєво збагатив історико-біографічну макаренкознавчу складову, ввівши у науковий обіг цінні архівні матеріали, епістолярій Макаренка тощо. Предметом особливої наукової довершеності вважає відомий учений видання Ф. Науменком збірника наукових праць „А. С. Макаренко”, наголошуючи на його глибокому змістовному наповненні.

Серед сучасних досліджень, в якому, на наш погляд, найбільш ґрунтовно та системно висвітлено макаренкознавчу діяльність Ф. Науменка є монографія С. Карпенчук та М. Окси під назвою „Макаренкознавство в Україні: аспекти історії, теорії, практики” (2008 р.), що була підготовлена до 120-річчя від дня народження А. Макаренка. Автори в контексті аналізу динамічного розвитку у ХХ ст. такої потужної галузі сучасної педагогіки, як макаренкознавство, розкривають внесок львівського вченого у вивчення спадщини педагога-новатора, зокрема акцентують увагу на ефективному практичному використанні досвіду новатора у навчально-виховній діяльності з учнівською та студентською молоддю, культурно-просвітницькій діяльності тощо.

Особливий наголос у монографії зроблено на внесок Ф. Науменка у підготовку науково-методичних збірників „А. С. Макаренко”, організацію ним республіканських макаренкознавчих конференцій, проведення різнопланової консультативної роботи у ділянці створення шкільних музеїв і експозицій. У роботі С. Карпенчук і М. Окси проаналізовано аспекти співпраці між Марбурзьким (ФРН) та Львівським університетами щодо розвитку макаренкознавства. „Це співробітництво, – стверджували автори, – поряд із ознайомленням з неопублікованими рукописами і обміном першоджерельними документами – полягало у взаємній підтримці, солідарній критиці, у пошукові документів і фактів у бібліотеках і архівах, в опитуванні свідків. Завдяки цьому співробітництву були не лише відкриті, а й глибше висвітлені або уточнені невідомі факти з життя Макаренка і його педагогічної практики” (Карпенчук, & Окса, 2008, с. 295). У названій праці, крім того, було поміщено лист Ф. Науменка до Л. Гордіна (Карпенчук, & Окса, 2008, с. 392-394), що доповнював картину наукових взаємовідносин Ф. Науменка з іншими макаренкознавцями. Не обминули увагою дослідники й оригінальні думки Ф. Науменка про А. Макаренка не тільки як творця виховної системи, але і як дидакта. У контексті цієї проблематики варто відзначити дисертаційне дослідження одного із співавторів цієї монографії – М. Окси на тему „Проблеми дидактики в педагогічній спадщині А.С. Макаренка” (1991 р.) (Окса, 1991, с. 1-184), який багато років співпрацював із Федором Івановичем і вперше у своєму дослідженні порушив цей аспект його наукового доробку. Стаття Ф. Науменка „А. С. Макаренко як дидакт”, яка була надрукована у педагогічному журналі „Радянська школа” (1967 р.), особливо привернула увагу дослідника. Новизна публікації полягає в тому, що автор зробив аргументований висновок про створення А. Макаренком „загальної творчої педагогічної концепції, в якій дано теоретичні основи цілісного формування особистості” (Науменко, 1967, с. 26). Процес навчання і виховання є нероздільним у створенні „нової людини”, тому новатор, стверджував дослідник, не міг досягнути такого результату лише виховним процесом. Учений переконаний у тому, що творчо використовуючи концепцію А. Макаренка, можна успішно розв’язувати складні питання навчання і виховання. Вперше актуальність цього дослідження було відзначено власне М. Оксою у вступі до його кандидатської дисертації (Окса, 1991 с. 1-8).

Позитивні відгуки на цю працю Ф. Науменка знаходимо й у вище згаданій монографії М. Окси та С. Карпенчук. „Автор статті, – писали провідні макаренкознавці, – вносить свій коректив у суперечки щодо цього питання, вважаючи, що А. С. Макаренко цілком справедливо сприймає навчання й виховання єдиним дидактично організованим процесом злиття особистого досвіду з суспільним процесом” (Карпенчук, & Окса, 2008, с. 255).

Дидактична складова творчості А. Макаренка у науковій рецепції Ф. Науменка була предметом наукової уваги й інших учених. Схожу оцінку цитованої праці знаходимо й у статті І. Рибачук „Дидактичні ідеї в педагогічній спадщині А.С. Макаренка”. Автор віддає належне Ф. Науменку в обґрунтуванні макаренківського підходу розуміння єдності навчання і виховання. ”Ф. І. Науменко довів, – стверджує автор, – що педагог повинен не тільки навчати, а вчити здобувати знання, виховувати прагнення до самовиховання і самоосвіти. Він спонукає вчителів звертатися до дидактичних ідей А. С. Макаренка з метою вдосконалення своєї педагогічної майстерності” (Рибачук, 2014, с. 153).

Доповнюють аналіз макаренкознавчих досліджень вченого розвідки Д. Герцюка та С. Цюри, що стосуються здійснення Ф. Науменком підготовки збірника „А. С. Макаренко”, вміщених у „Енциклопедії Львівського університету”, виданої у двох томах до 350-річчя найстарішого українського університету.

Ім’я Ф. Науменка як дослідника життєвого шляху і творчої спадщини А. М. Макаренка згадується також у наукових працях таких українських дослідників, як С. Бакай, І. Белецька, О. Вознюк, М. Гетманець, В. Данькевич, Н. Дічек, А. Кух, О. Рега, І. Стражнікова, Т. Фокіна та ін.

Окремо слід виокремити оцінку внеску Ф. Науменка у скарбницю макаренкознавства зарубіжними вченими. Передусім, звернемося до праць німецького вченого, відомого популяризатора імені А. Макаренка у європейському вимірі – Г. Хілліга. Багаторічний науковий діалог львівського і марбурзького науковців знайшов відображення у низці його праць, де аналізується доробок Ф. Науменка крізь вивчення життєвого шляху педагога-новатора: „В Україну, до Антона Макаренка... 40 років досліджень на батьківщині кумира” (Хиллиг, 2014), „Друге народження

А. С. Макаренка. Досвід реконструкції процесу канонізації його як педагога (1939–1941 рр.)” (Хиллиг, 2014), „На вершині „Олімпу””. Підбірка документів про конфлікт Макаренка із представниками українського „соцвиху” (лютий–березень 1928 р.)» та ін., наповнення співпраці із лабораторією „Макаренко-реферат” – „20 років лабораторії із вивчення спадщини А.С. Макаренка” (Хиллиг, 1988), „Лабораторія „Макаренко-реферат” при Марбурзькому університеті”, уточнюються обставини нагородження почесним доктором Марбурзького університету – „Присвоєння почесного звання Несторові радянського макаренкознавства: Федір Науменко” (Хиллиг, 1985).

До проблеми макаренкознавчих пошуків Ф. Науменка звертався й провідний російський макаренкознавець А. Фролов. У відомій праці – „А. С. Макаренко в СССР, России и мире: историография освоения и разработки его наследия (1939–2005 гг., критический анализ)” (Фролов, 2006,) він відзначив ініціативу львівського вченого у створенні серії науково-методичних збірників „А. С. Макаренко”, які були цінними за своїм змістом для розвитку макаренкознавства в СРСР. Прізвище львівського вченого також було згадано автором при аналізі перших дисертаційних досліджень, що були захищені в радянські часи. А. Фролов узагальнив здобутки педагога у 1980-х рр., до прикладу, його участь у наукових макаренкознавчих конференціях, актуальність останніх робіт Ф. Науменка з означеної проблеми, зокрема статті „Хто і чому ліквідував комуну ім. Ф. Є. Дзержинського” та доповіді „До питання про авторство брошури „Безпритульність і боротьба з нею”.

Висновки. Вивчення та узагальнення досліджень українських та зарубіжних науковців, приурочених макаренкознавчій спадщині Ф. Науменка, дозволяють нам стверджувати, що напрацювання вченого завжди були актуальними, сповненими новизни, неординарними підходами у трактуванні теоретичних засад педагогіки А. Макаренка.

Список використаних джерел

- Карпенчук, С. Г., & Окса М. М. (2008). *Макаренкознавство в Україні: аспекти історії, теорії, практики*. Рівне: РДГУ.
- Окса, Н. Н. (1991). *Проблемы дидактики в педагогическом наследии А. С. Макаренко*. (Дис. ... канд. пед. наук). Мелитополь.
- Проценко, В. (1964). Издано с любовью. *Народное образование*, 8, 111-115.
- Науменко, Ф. І. (1967). Макаренко як дидакт. *Радянська школа*, 3, 26-29.
- Ничкало, Н. Г. (1998). Львівська скарбниця макаренківської історіографії. *Педагогіка і психологія*, 1, 216-223.
- Рибачук, І. Г. (2014). Дидактичні ідеї в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, 8, 153-156.
- Фролов, А. А. (2006). *А. С. Макаренко в СССР, России и мире: историография освоения и разработки его наследия (1939–2005 гг., критический анализ)*. Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии гос. службы.
- Хиллиг, Г. (1988). 20 лет лаборатории по изучению наследия А. С. Макаренко. *Советская педагогика*, 10, 117-123.
- Хиллиг, Г. (2014). *В поисках истинного Макаренко. Русскоязычные публикации (1976-2014)*. Полтава: Шевченко Р.В.
- Hillig, G. (1985). Ehrenpromotion des Nestors der sowjetischen Makarenko – Forschung: Fedir Naumenko. *Almamater Philippina, Sommersemester*, 24-26.

References

- Frolov, A. A. (2006). *A. S. Makarenko v SSSR, Rossii i mire: istoriografiia osvoeniia i razrabotki ego nasledii (1939–2005 gg., kriticheskii analiz)* [A. S. Makarenko in the USSR, Russia and the world: historiography of the development and development of his heritage (1939–2005, a critical analysis)]. Nizhnii Novgorod: Izd-vo Volgo-Viatskoi akademii gos. Sluzhby [in Russian].
- Hillig, G. (1988). 20 let laboratorii po izucheniiu nasledii A. S. Makarenko [20 years of the laboratory for the study of the heritage of A.S. Makarenko]. *Sovetskaia pedagogika [Soviet pedagogy]*, 10, 117-123 [in Russian].
- Hillig, G. (2014). *V poiskakh istinnogo Makarenko. Russkoiazychnye publikatsii (1976-2014)* [In search of the true Makarenko. Russian-language publications (1976-2014)]. Poltava: Shevchenko R.V. [in Russian].
- Hillig, G. (1985). Ehrenpromotion des Nestors der sowjetischen Makarenko – Forschung: Fedir Naumenko. *Almamater Philippina, Sommersemester*, 24-26.
- Karpenchuk, S. H., & Oksa, M. M. (2008). *Makarenkoznavstvo v Ukraini: aspekty istorii, teorii, praktyky* [Makarenko studies in Ukraine: aspects of history, theory, practice]. Rivne: RDHU [in Ukrainian].
- Oksa, N. N. (1991). *Problemy didaktiki v pedagogicheskom nasledii A. S. Makarenko* [Problems of didactics in the pedagogical heritage of A. S. Makarenko]. (PhD diss.). Melitopol [in Russian].
- Protchenko, V. (1964). Izdano s ljuboviu [Published with love]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 8, 111-115 [in Russian].
- Naumenko, F. I. (1967). Makarenko yak dydakt [Makarenko as a didactic]. *Radianska shkola [Soviet school]*, 3, 26-29 [in Ukrainian].
- Nychkalo, N. H. (1998). Lvivska skarbnytsia makarenkivskoi istoriografii [Lviv treasury of Makarenko historiography]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 1, 216-223 [in Ukrainian].
- Rybachuk, I. H. (2014). Dydaktychni ideji v pedahohichnii spadshchyni A. S. Makarenka [Didactic ideas in AS Makarenko's pedagogical heritage]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladykh osvity [Updating the content, forms and methods of education and training in educational institutions]*, 8, 153-156 [in Ukrainian].

KALAHURKA K., MYSHCHYSHYN I.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

MAKARENKO SCIENTIFIC HERITAGE OF F. NAUMENKO IN RECEPTION OF UKRAINIAN AND FOREIGN SCIENTISTS' RESEARCH

The analysis of the study of Makarenko scientific heritage of F. Naumenko by Ukrainian and foreign scientists has been carried out in the article. In particular, the scientists' assessment of F. Naumenko's contribution to popularizing A. Makarenko's ideas and their practical approbation, organizing conferences, consulting works, establishing national and international cooperation with leading Makarenko scholars, as well as the researcher's initiative in the preparation of a series of publications "A.S. Makarenko" have been disclosed (publications that comprehensively characterized A. Makarenko as a personality and an educator; introduced into scientific circulation valuable archival materials, published memoirs of eyewitnesses and A. Makarenko's epistolary heritage). The activity of F. Naumenko as an expert in Makarenko studies has been particularly integrally presented in the researches of N. Nychkalo, S. Karpenchuk, M. Oksy, G. Hillig, who focused their attention on scientist's researches in the field of the didactic component of A. Makarenko's creativity, on the effective practical use of the innovator's experience in educational activities with pupil and student youth, cultural and educational activities, etc.

Key words: *Makarenko scientific heritage of F. Naumenko, a collection "A.S. Makarenko", Lviv University, didactic component of A. Makarenko's creativity, S. Karpenchuk, M. Oksy, G. Hillig*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2019 р.

УДК 378.015.31:613]:796

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.24.194834>

КМЕТЬ АЛІНА

ORCID ID 0000-0002-2004-7303

Полтавський коледж харчових технологій

Національний університет харчових технологій

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗВО

У статті теоретично обґрунтовано сутність здоров'язберігаючої компетентності здобувачів освіти, визначено завдання фізичного виховання у її формуванні. Проаналізовано форми та методи фізичного виховання, що є основою формування здоров'язберігаючої компетентності здобувачів освіти, розглянуто основні етапи у її формуванні засобами фізичного виховання. Розвиток здоров'язберігаючої компетентності здобувачів освіти передбачає практичне втілення наступних аспектів: організація особистісно-орієнтованого виховання, діагностування рівня індивідуального здоров'я особистості, вибір оптимальних педагогічних технологій і навчально-виховних програм, вивчення методів самодіагностування, самооцінки, самоконтролю й самокорекції.

Ключові слова: фізичне виховання, компетентність; здоров'язберігаюча компетентність; здобувачі освіти; наукові підходи у фізичному вихованні; фізкультурно-оздоровчі технології; форми та методи формування здоров'язберігаючої компетентності

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Реформування системи освіти в Україні набуло нині глобального характеру. Одним із напрямків реформування є впровадження компетентнісного підходу. Це говорить про те, що результатом і метою освітнього процесу мають стати не традиційні знання, вміння і навички, а компетентності особистості.

У системі компетентностей здобувачів освіти чільне місце займає здоров'язберігаюча компетентність, яка за концепцією нової української школи визначена, як уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя, підтримання рухової активності. Здоров'язберігаюча компетентність – це біосоціальна категорія, яка інтегрує уявлення про певний тип життя людини і характеризується її фізичною активністю, побутом, формою задоволення матеріальних і духовних потреб, правилами індивідуальної і соціальної поведінки. Важливу роль у функціонуванні цієї категорії відіграє галузь фізичне виховання, яке покликане за допомогою рухливих ігор, фізичних вправ, спорту й інших форм активності готувати людей до виконання ними різних соціальних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати цих досліджень знайшли висвітлення в теоріях: фізичного виховання (В. Ігнат'єв, І. Коряковський, А. Новиков, Л. Матвеев), адаптації до рухової діяльності (Ф. Меєрсон, Л. Матвеев, А. Воробйов), спорту (Н. Озолін, В. Платонов, Л. Матвеев), фізичної культури (Г. Дюпперон,